

Dilek Yankaya, *Yeni İslami Burjuvazi Türk Modeli*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, 270 s.

Değerlendiren: Hamide Değer

İslami burjuvazi, lüks markaların İslami camiaca kullanılması ve kamusal alandaki görünürlüğüyle son yirmi yıldır Türkiye'nin gündeminde. Periferide olan İslami kesimin iktidarıyla İslami burjuvazi/İslamcı kapitalistler/Anadolu Kaplanları/yeşil sermaye gibi konular, akademik araştırmalar ve tartışmalar için çekici olmuştur. İslam ve kapitalizm, çalışma ahlakı, İslam-sermaye nihayetinde İslam ve modernleşmeye varan çok katmanlı bir tartışmanın alt bileşenleridir. Ak Parti iktidarıyla güçlenen İslami burjuvazinin İslami bir seçkin olarak ortaya çıkması, diğer sermaye sahiplerine/seçkinlere bir alternatif, rakip olması, Türkiye'nin siyasi tarihi açısından dan üzerinde durulması gereken bir durumdur.

Dilek Yankaya'nın *Yeni İslami Burjuvazi Türk Modeli* kitabı bu alanda, bugüne değin yapılan tartışmaları, akademik ve bilimsel bir çerçevede sunmaya çalışmaktadır. Üç bölümlü kitap, 2007'de MÜSİAD'ın (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği) 3 kurucu üyesi ve bir başkan yardımcısıyla İstanbul ve "ekonomik dinamizmi doılayısıyla seçilen Sakarya, Konya, Kayseri ve Antalya" (s. 19) şehirlerindeki 64 üyeye gerçekleştirilen mülakatlar ve yapılan anketlerle hem nitel hem nicel bir çalışmadır. Üyelerin özel ve dernek hayatı, sosyokültürel ilişkileri, politik ve iktisadi düşüncelerinin de öğrenilmek istendiği anket çalışmasıyla kitap oldukça kapsamlıdır.

Giriş bölümünde yazar, nasıl bir yol izleyeceğini ve literatürdeki kavramsal tartışmalara değinerek hangi kavramlarla kitap boyunca yol alacağını açıklamaya çalışmaktadır. Yankaya, İslami burjuvazinin İslamileşmiş bir tüketimle yükselen

@ Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi. hdeger@bingol.edu.tr

ID <https://orcid.org/0000-0003-3666-4311>

© İlmî Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0278
insan & toplum, 2020.
insanvetoplum.org

bir elit olduğunu ve bu yeni elitin kamusal alandan özel alana, sivil toplumdan sanata ve edebiyata birçok alanı İslamileştirdiğini ileri sürmektedir. Gösteriş ve kamusal alanda var olma biçimiyle yeni İslami seçkin/elit/burjuvazi, laik Cumhuriyet elitlerince tehdit olarak algılanmakta ve bu durum gerek laik gerek İslami kesimce ele alınmaktadır.

Burjuva sınıfını analiz eden kitapta, Bourdieu'nün alan ve çıkar grubu kavramı kullanılmaktadır. Yazar, TÜSİAD ve MÜSİAD üzerinden kurduğu karşıtlıkta ikisinin burjuva çıkar grubu içinde yer aldığını aralarındaki rekabetle, çatışma ve ayrışmanın ideolojik, kültürel, ahlaki düzlemde olduğunu ifade etmektedir. Sınıf kavramı değil çıkar grubu tercihi de daha geçirgen ve dönüşüme açık olması nedeniyledir. (s. 18) Yazar, çatışan bu çıkar grubundan kültürel farklılık iddiasıyla sıyrılan bir alt çıkar grubu olan MÜSİAD'ın, tarihsel serencamını ilk bölümde ele almıştır. Yankaya, MÜSİAD üyelerinin davranışlarını ele alırken salt İslami hareket veya salt burjuvazi refleksiyle davranan yekpare bir bütünden ziyade kendi içinde farklılaşabilen ancak İslamla, kapitalizmle ve özellikle 1980'lerden sonra neoliberalizmle ilişkili iç içe geçmiş bir oluşumu göstermektedir. Nitekim kitabın sonlarında İslami seçicilik kavramıyla meseleye açıklık getirmeyi hedeflemiştir. İslami burjuva sınıfı geçeceğinden hareketle kültürel farklılıkların burjuva alanındaki çıkar gruplarını nasıl ayırt edebileceği, kitabın temel vurgusudur. Şu sorularla yol alınmaktadır: İslami girişimciler, görünüşte ideallerini takip ederek maddi çıkarlarını nasıl yönetiyorlar? İslami girişimcilerin ahlaki temayülleri maddi çıkarlarını ne kadar etkiler?

İslami kavramını Müslüman ve bilhassa İslamcı kavramına tercihinin, bu kavramın İslami sembolleri daha "sosyal ve etik statü" şeklinde niteleyen, sosyal düzeni İslamize etmekten çok liberal demokratik düzenle uyumlu hale getirmeye çalışmasından kaynaklı olduğunu ifade etmektedir yazar (ss. 24-25-26). İslami kavramı, İslamcılıktan farklı olarak sisteme karşı çıkış veya sistemin reddi değil sistemle ortaya çıkan fırsatlardan istifade etme şeklinde kendini var eder. Böylelikle İslamcı seçkinlerin/girişimcilerin çalışma ve iş hayatlarında rasyonel/maddi çıkarlarından vazgeçmedikleri anlaşılabilir. Yazar bu eklemeyi ise Nilüfer Göle'den iç içe geçiş kavramını ödünç alarak belirtmeye çalışmıştır. Nitekim yeni İslami burjuvazi, iki farklı düzenin iç içeliğiyle kendini var etmiştir: Ahlaki bir yapı olarak var olan kapitalist düzen ve işverenlerin dindarca bağlı olduğu İslam (s. 33).

İlk başlık olan "Kurulma Dönemi"nde, kurucu üyelerin nasıl bir tedrisattan geçtikleri ve ticaret hayatına nasıl girdikleri genel bir çerçeve ile örgütün kuruluş süreci ayrıntılandırılmıştır. Üç kurucu üyeyle görüşme sonucunda yazar, şöyle bir tablo ortaya koymakta; 90'larda MÜSİAD'a katılan 45-35 yaşlarında ve eskiden

sanayi/sermaye birikimine sahip ailelerden gelen bu kişiler, Ankara Zonguldak gibi sanayi şehirlerinden sonra İstanbul'a gitmişlerdir. Bu coğrafi hareketlilik ise siyasi katılım ve sosyal hareketlilik stratejisinden gelmektedir (s. 57) Yankaya, İstanbul'da olmanın İslamcı karşı seçkinlere avantaj sağlamadığını çünkü laik Cumhuriyetçi seçkinlerden müteşekkil TÜSİAD gibi sermaye gruplarının piyasaya hâkim olduğunu belirtmiştir. Yazar, İslamcı karşı seçkinlerin MÜSİAD'ı kurmalarının temel motivasyonunu neredeyse buna bağlamaktadır. İslamcı karşı seçkinlerin Anadolu sermayesi ve KOBİ'lerin güçlendirilmesi, yeni stratejiler geliştirmeye çalışılması yolunu izlemeleri, İstanbul'daki seçkinlere karşı geliştirilen yeni bir taktiktir. Elbette bu yolu izlemelerini sağlayan ise merkez sağ hükümetler olmuştur. Refah Partisi'nde politik olarak tecessüm eden siyasal İslamcılar, liberalleşmeye, kapitalleşmeye ve sosyal adaletsizliğe karşı duyarlıydılar. Ancak Özal dönemiyle beraber burada bir kırılmanın yaşandığı, RP'den tam kopmadan siyasal İslam'dan uzaklaşarak neoliberal politikalar ve girişimciliğe ANAP üzerinden yakınlaşmaya başladıkları görülmektedir. Böylelikle İstanbul'daki Cumhuriyet seçkinlerine karşı ekonomik olarak güçlü olmak için çabalayan İslami sermaye sahiplerinin karşı seçkinlere evrildiği, serpiildiği ve birçok imtiyazdan istifade ettiği söylenmektedir.

"İktidarlaşma Dönemi" başlıklı ikinci bölümde, MÜSİAD'ın kurumsallaşması, aşamalı şekilde ele alınırken Ak Parti'nin kuruluşuyla daha belirgin bir ilişki ortaya çıkmıştır. MÜSİAD, 28 Şubat'tan sonra siyasal İslam'la arasına mesafe koymuş, farklı bir yol izlemiştir. 28 Şubat'la kamusal alanda İslami her aktörün tehdit olarak görülmesi, siyasal alanda mobilize olan İslami sermayenin yaftalanması, siyasal anlamda ve alanda savunulan dinin liberal demokrasiyle uyumsuzluğunun maddi/rasyonel çıkarlarını olumsuz etkilediği düşüncesi buna sebep olmuştur (s. 120). Bir diğer adım ise öncesinde Avrupa Birliği karşıtlığı söylemi benimsenirken 1999'da AB müzakerelerinin başlaması ve özellikle 2000'lerden sonra AB yanlısı tutum sergilenmeye başlanmış ve İslam'ın liberal demokrasiyle benzer değerleri olduğu savunulmuştur. Bunda sivil yönetimin güçlenmesi, askerî vesayetın za'fıflatılarak dinî hakların garanti altına alınması, KOBİ'lerin de AB finansal kaynaklarından istifade etmek istemesi etkili olmuştur. Nitekim 2002'de Ak Parti iktidarıyla ikisi de dışı açık, AB ile uyumlu, liberal demokratik değerleri savunan noktada birleşerek aralarında organik bir ilişki güçlenmiştir. Yankaya, MÜSİAD'ın bağımsızlaşma ve seçkincileşme sürecinde itibar görmesini sağlayan önemli bir adımın 2001 krizine dair öngörülerini olduğunu söylemektedir. TÜSİAD'ın krizden önceki iyimser tutumuna karşı MÜSİAD, gelecek krize karşı uyarılarda bulunmuş, geçici bir kriz olmayacağı ve bu nedenle yapısal önlemler alınması gerektiğini belirtmiştir. 2001'deki krizden sonra MÜSİAD, iktisadi anlamda rüştünü ispatlayan

ve basın-yayımda görüşlerine yer verilen profesyonel bir örgüte dönüşmüştür. Öte yandan İslamcı girişimcilerin siyasal iktidarla yakınlıkları, MÜSİAD'ın cazibesini arttırmış, üyelerinin artmasını, çeşitlenmesini sağlamıştır. Yankaya özellikle 2000'lerden sonra MÜSİAD'ın kurumsal ve profesyonel girişimcilerden oluşan TÜSİAD karşısında daha eşit ve iddialı şekilde Anadolu sermayesini ve KOBİ'leri konsolide ettiği iddia etmektedir. Cazibesi artan MÜSİAD, üye seçiminde kriterlerini değiştirmeye, elitist ve ahlaki bir tutum takınmaya, üyelerinin güvenini ve kapasitesini artırmak için bir tür yaşam koçluğu yapmaya ve klientelist ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Siyasal iktidarla yakınlığının da etkisiyle İslamcı karşı seçkinlerin gerçek manada ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

Son kısım olan "Çalışma Ruhu"nda ise Yankaya, MÜSİAD üyeleri arasında geçerli olan ahlaki değerlerin analizini yapmaktadır. Seçkin olmanın, iktidara yakınlığın toplumu dönüştürme potansiyeline sahip olması, İslami değerler ve ilkelerle iktidarın yeni dayanaklarını ortaya koymaktadır. "İslami girişimcilerin, örgütlenmelerinde aile ve özel yaşamlarında, sosyal kültürel tüm alanlarda İslami görünürlükleri ne şekilde tezahür etmektedir?" sorusu artık önem kazanmıştır. İslami girişimciler diğer iş adamları gibi araçsal aklın ilkelerine göre çalışarak ve pragmatik olarak hareket ederek iktisadi hayatta kalmayı başarmak veya fırsatlardan en iyi şekilde yararlanırken rekabetlerini güçlendirmek ve kârlarını arttırmayı amaçlamaktadırlar. Yazara göre girişimciler, İslami norm ve ilkelerin kapitalizmle uyumlu hâle getirilmesi, İslam'ı bir din olarak kapitalist piyasa karşısında konumlandırmayı o piyasada, başarı ve kâr için onlara destek veren sosyal kültürel ve psikolojik bir dayanak olarak görmektedirler. Böylece İslami burjuvazinin çalışma ruhu için İslami kültürel sermayelerini kapitalizmle uyumlu kısımlarını kullanmaya çalıştıkları sonucu ortaya çıkmaktadır. Yankaya bu durumu, İslami seçicilik kavramıyla açıklamaktadır. Böylelikle piyasanın gereklerini karşılayan çalışma ruhuna sahip İslami burjuvazi için İslam'ın ilke ve değerleri yeniden üretilmekte ve toplumsal olarak konumlarını meşrulaştırmakta önemli yer tutmaktadır. Ancak her üyedeki tezahürün ve kabullenişin farklılaştığı, yapılan mülakatlar üzerinden anlaşılmaktadır.

Sonuç kısmında Yankaya, Türkiye'de yeni bir İslami burjuvazinin oluştuğunu, toplumsal, siyasal ve kültürel alanı etkileme potansiyeline sahip bir aktör olduğunu ileri sürmektedir. Bu bölümde İslami burjuvazinin temsilcisi olan MÜSİAD'la kurumsallaşan ve örgütlenen bu İslami seçkinler, toplumu dönüştürebilme kapasiteleri, TÜSİAD ile bir karşıtlık kurularak sunulmaktadır. Halkla yakınlığı gerek Anadolu muhafazakârlığı gerek KOBİ'ler vasıtasıyla toplumu aşağıdan dönüştürme amacı taşıyan yeni İslami burjuvazinin kapitalizm ve İslam'ı birbiriyle uyumlulaş-

tırarak ikisi arasındaki gerilimi azaltmaktadır. Böylelikle rol model olan İslami seçkinler için din, “modern yaşamın karmaşası ve istikrarsızlığıyla iç içe geç”mektedir (s. 252). Bu ortamda modern İslami aktörler tarafından kamusal alan şekillenmektedir. Ancak İslam’ın modern kapitalizm, modernleşme, Batılılaşma ile ilişkisi tamamen kişinin İslamla veya dinle kurduğu ilişki nispetinde bu dönüştürücülük gerçekleşmektedir. Yankaya bunu da İslami seçicilik kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Böylelikle kapitalizmin araçsal mantığı ve İslam ahlakı, bu seçicilikler etrafında iç içe geçerek yeni İslami burjuvazinin kendini var etmesine olanak sağlamaktadır. İslami özelliklerin dışavurumundaki bu seçicilik; İslami burjuvazinin yaşamın iktisadi, siyasi ve kültürel alanlarında tamamen İslami tercihlerle hareket etmediği “ne zaman ne ölçüde, nasıl yorum”layacağına ancak aktörün kendisinin karar vermesi demektir (s. 254). Yankaya burada bireyin seçici tavrının öne çıkmasıyla ve İslami kültürel sermayenin bu şekilde oluşturulmasının bir sekülerleşme de taşıdığına inanmaktadır.

Kitabın odağında İslami seçicilik kavramı bulunmaktadır. İslami seçicilik, aktörlere göre değişen bir tarzdır. Genelde araştırmalarda, İslam ve kapitalizm uyumsuzluğu temel ön kabulünden hareketle yeni burjuvazinin gerçek burjuva olamayacağı çünkü İslam’dan hareket ettikleri, kapitalist dürtülerle değil İslam’la hareket ettikleri ileri sürülmektedir. Oysa bu kitap, özel ve kamusal arasında oluşan ve yazarın İslam ve kapitalizm arasındaki gerilimi dindiren İslami seçiciliğin işaret ettiği pratikle farklı bir yerdedir. Modern İslami aktörler için modern dünyaya dahil olmak “yaralı bilinç” (Shayegan, 1991) yaratsa da bu, kişinin baş etmesi gereken bir gerilim olmalıdır. Çalışma, MÜSİAD’la İslami burjuvaziyi inceleyerek bugünkü Türkiye’yi anlamak için yeni bilgiler sunmaktadır. İslami değerlere bağlı ve İslami yaşam biçimini teşvik eden ancak neoliberal ekonominin faydalarına razı ve İslami kimliklerini belirtmekte beis görmeyen yeni seçkinlere dair zengin içeriğe sahiptir. Ancak üyelerin mülakatları ve ifadeleriyle, İslami görünürlükleri, burjuva söz ve edimlerine uygunlukları, yazarın kendi sezgisel ve varsayımsal gözlemleriyle değil de somut veriler, belgeler üzerinden sunulabilirdi. Diğer sorun ise yeni İslami seçkinlerin toplumsal dönüşümle ilgili bir misyon edinip edinmedikleridir. Bu seçkinlerin özellikle seçiciliğin bireye göre değiştiği düşüncesinden hareketle böyle bir misyonun varlığı oldukça şüpheli gözükmektedir.

Eldeki kitap ile bireylerin kendilerini Müslüman olarak tanımlamalarının homo-economicus dürtülerle hareket etmelerine hanel getirmedikleri girift bir durum yaşanmaktadır. Böylelikle siyasi, kültürel iktidarı sahiplenen bu grubun uzun süreli iktidarı boyunca sınıfsal eşitsizliklere kayıtsız kalmasının bilhassa İslam kimliğini

benimseyen elitlerce sürdürülmesinin nedeni anlaşılır olmaktadır. İslamcı olmak kapitalist olmaya engel olmamakta, birey, rekabet dürtüsüyle sınıf atlayabilir düşüncesi, aynı İslami/ahlaki değerlere sahip olmayı anlamsız kılmaktadır. İslami burjuvazinin hâlihazırdaki durumunu anlamayı kolaylaştıran kitap, bu durumu eleştirel okumalardan farklı olarak sadece sınıfsal bir benzerliğe indirgememektedir. Böylelikle kitap, öncesinde de vurgulandığı üzere hem dindar hem kapitalist olmayı tek vücutta barındıran bu yeni eliti, salt sınıfsal perspektiften okumayı alışkanlık edinmiş çalışmalardan ayırmakta daha çok İslami seçicilik kavramıyla yeni eliti açıklamaya çalışmaktadır. Bu da çalışmayı, sorunu sınıf meselesi olarak gören diğer çalışmalardan farklılaştırmakta ve ilginç kılmaktadır. Nitekim kitaba göre burjuva alanına girmeye talip olan yeni İslami seçkinlerin, İslam ahlakı ve değerleriyle önceki laik seçkinlerden ayrıştığı düşüncesi yer almaktadır. Nihayetinde kitap, ayrışmanın olmadığı düşüncesine dayanan laik-İslami fark etmeksizin hepsinin aynı sınıfsal dürtülerle hareket ettiği tartışmalarına girmemekte, TÜSİAD ve MÜSİAD'ın kültürel/ahlaki değer karşıtlığı üzerinden yeni seçkinleri ele almaya çalışmaktadır.

Kaynakça

Shayegan, D. (1991). *Yaralı bilinç*. İstanbul: Metis Yayınları.